

فضایل علمی امیرالمومنین علی بن ابی طالب علیه السلام از دیدگاه اهل سنت

مریم نظری قهرودی^۱

چکیده

برای شناخت حقیقی انسان های بزرگ باید به سراغ دیدگاه های مخالفان و کسانی که متعصب مذهبی نباشند، رفت نه فقط از دیدگاه موافقان ایشان، آن ها را شناخت. فضایل علمی امام علی علیه السلام آن چنان بسیارند که قابل شمارش نیستند. تا آن جا که اهل سنت نیز به این مطلب اذعان کرده اند. این امر ناشی از اخلاق والا و کمال شخصیتی است که در وجود آن حضرت نهفته است. لذا عمده اهل سنت در منابع مختلف حدیثی و کتب مذهبی، تفسیری و تاریخی معتبر خود از جایگاه علمی و مقام ویژه حضرت علی علیه السلام تعریف کرده اند. دانشمندان اهل سنت در شناخت امام اول شیعیان دیدگاه های قابل توجهی دارند که با ذکر آن می توان به ابعاد تازه ای از شخصیت امام علی علیه السلام دست یافت. این مقاله با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی و به صورت کتابخانه ای، به طور خاص و در حد توان فضائل علمی امیرالمومنین علی علیه السلام را از دیدگاه دانشمندان اهل سنت مورد بررسی قرار داده است.

کلیدواژه : فضایل، علم، فضایل علمی، اهل سنت

مقدمه

طلبه حوزه علمیه کوثریه^۱

علم و دانش امام علی علیه السلام اکتسابی نیست تا استادی برتر از خود و شاگردان و هم دوره‌هایی همسان خود داشته باشد، بلکه علم امام «لدنی» است و ریشه در علم الهی و آسمانی دارد، به این جهت علم او بر همه انسان‌های معمولی و غیر مرتبط با وحی آسمانی برتری و امتیاز دارد، و به همین جهت است که حتی در منابع اهل سنت نیز از ایشان به عنوان «اعلم الناس» یاد شده است.

روایاتی که در زمینه علم بی پایان، عبادت بی مثال و امامت بلافصل آن مولا در منابع اهل سنت وجود دارد بیش از آن است که منعکس گردد. امید است با این مقاله، گامی نه چندان بزرگ در مسیر شناخت و معرفی بزرگ مرد تاریخ اسلام، نقش حیاتی ایشان و همچنین جایگاه والای این امام همام تعظیم و تکریم گردد. البته در زمینه فضایل امام علی علیه السلام از دیدگاه اهل سنت کار شده است، نظیر مقاله نشریه (امام علی علیه السلام در نگاه اهل سنت) نویسندگان؛ مبلغان در سال ۱۳۷۸، شماره ۱. همچنین مقاله، (گزیده ای از فضایل امام علی علیه السلام از دیدگاه مفسرین و محدثین اهل سنت) که توسط نویسندگان؛ دکتر قاسم بستانی، محمد جعفر نژاد (نشریه شیعه شناسی) بهار ۱۳۸۸ شماره ۲۵، مقاله (فضایل امام علی علیه السلام از منظر اهل سنت) نویسنده؛ محمد علی کولیوند، سال ۱۳۹۸. و مقالات دیگر....

وجه تمایز این مقاله با مقالات و تحقیق‌های دیگر این است که تا به حال کسی به طور ویژه در زمینه فضایل علمی حضرت علی علیه السلام از دیدگاه اهل سنت نپرداخته است. امید است که بتوان ارادت و علاقه وافر تعداد زیادی از اهل سنت را نسبت به مقام والا و فضایل علمی مولای متقیان امیرالمومنین علی علیه السلام رانشان داد.

۱- مفهوم شناسی فضایل علمی

علم یعنی : دانستن، آگاهی، ادراک، معرفت. علم نقیض جهل است علم یعنی ادراک حقیقت یک چیز^۲. تعریف اصطلاحی؛ علم، پدید آمدن حقایق و اطلاعاتی از اشیاء در ذهن است.^۳ علم به عنوان بزرگترین سرمایه بشریت شناخته شده است و بیانگر این مطلب است که علمی که در اسلام به فراگیری و نشر آن سفارش شده منجر به سعادت انسان در دنیا و نیل به درجات رفیع در آخرت می گردد و خدای متعال، بعد از نعمت ایجاد عالم و آدم، علم را به عنوان والاترین نعمت بر شمرده اند .

فضایل؛ معنی لغوی فضیلت . برتری در علم، هنر، و اخلاق؛ فضل ، برتری؛ شرف. (اسم) [مقابلِ رذیلت] ویژگی‌های ستوده اخلاقی. مترادف، برتری، تقوا، کمال، مزیت، معرفت ، برتری، رجحان، مزیت ، حسنات؛ متضاد؛ رذیلت.^۴ فضیلت در اصطلاح، به برتری اخلاقی اشاره دارد. فضیلت خصیصه یا کیفیت مثبتی است که به صورت ذهنی از نظر اخلاقی برتر تلقی شود، و بنابراین به عنوان شالوده قاعده و حضور اخلاقی خوب ارزشگذاری می‌شود. فضایل شخصی ویژگی‌هایی هستند که به عنوان ارتقادهنده عظمت جمعی و فردی ارزش گذاری می‌شوند. فضیلت یک الگوی فکری و رفتاری است که بر استانداردهای اخلاقی رفیع استوار است. فضیلت‌ها را می‌توان در حوزه گسترده‌تر ارزش‌ها قرار داد. هر فرد دارای هسته‌ای از ارزش‌های اساسی است که به سیستم اعتقادات، ایده‌ها ویا نظراتش مشارکت می‌رساند.

اهل سنت؛ اصطلاح اهل سنت از دو واژه عربی اهل و سنت ترکیب یافته است؛ اهل در لغت به معنای گروهی است که در امری از امور با هم شریک باشند مانند: اهل بیت که در پیوند خانوادگی و اهل اسلام که در عقیده قلبی، شریک یکدیگرند^۵. سنت نیز در لغت به راه و روش نیکو و پسندیده گفته می‌شود.^۶ اهل سنت با نام‌های سنی و اهل تسنن نیز شناخته می‌شوند. اهل سنت شامل فرقه‌هایی است که به وجود نص بر امام و

^۲- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات راغب، ص ۳۵۵

^۳- میر شریف، ایجی، شرح مواقف، ج ۱، ص ۶۹

^{۴-۵} عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ۱۳۳۲.

^۵- راغب اصفهانی، حسین بن محمد مفردات راغب، ماده اهل.

^۶- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۳، ماده سنّ. دار بیروت، ۱۳۷۵.

خلیفه رسول خدا صلی الله علیه و آله معتقد نیستند و تعیین خلیفه و امام را برعهده مسلمانان و به انتخاب آنان می‌دانند.

۲- جایگاه علم نزد امیرالمومنین علی علیه السلام

امام علی علیه السلام همواره از رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم علوم فراوان فرامی‌گرفت و تلاش در کسب دانش و رازهای علمی داشت، بارها می‌دیدند که مدت‌های طولانی با رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم به مذاکره علمی می‌نشست. علی علیه السلام خزانه علم الهی^۷ و عتبه و درگاه بلند علم بی‌کران پیامبراکرم صلی الله علیه و آله^۸ و سینه او، محل جمع علوم فراوان است^۹. امام مبینی است که پیامبراکرم صلی الله علیه و آله در وصفش فرمود: «امام مبین» همین علی علیه السلام است. ایشان امامی است که خدای تبارک و تعالی دانش همه چیز را در او نهاده است^{۱۰}.

کلیات دانش ها و اصول علوم و جزئیات و فروع آن ها نزد حضرت حاضر بود. مفضل می‌گوید: روزی امام صادق علیه السلام به من فرمود: ای مفضل، آیا کنه معرفت محمد صلی الله علیه و آله، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام را می‌دانی؟ عرض کردم؛ ای آقای من! کنه معرفت آن ها چیست؟ فرمود: ای مفضل؛ هرکس کنه معرفت آن ها را بشناسد، در برترین مراتب ایمان خواهد بود. عرض کردم؛ ای آقای من؛ آن را به من بشناسان؟ فرمود: ای مفضل، بدان که آن ها، می‌دانند که خدای عزوجل چه چیزهایی را خلق کرده است. بدان که آن ها کلمه تقوا و خزینه های آسمان ها، زمین ها، کوه ها، بیابان ها و دریاها هستند. بدان که آن ها می‌دانند که چند ستاره و فرشته در آسمان است و وزن کوه ها چه قدر است و حجم آب دریاها، و نهرها و چشمه ها چه قدر است و هیچ برگی (از درختی) نمی‌افتد، مگر آن که آن ها می‌دانند و هیچ دانه ای در ظلمات زمین و نیز هیچ رطوبت و خشکی که در کتاب مبین آمده است، نیست مگر آن که آن ها (همه) را می‌دانند^{۱۱}.

^۷ کلینی، محمد، اصول کافی، ج ۱، ص ۳۷۳

^۸ - متقی هندی، کنز العمال، خ ۳۲۷۹.

^۹ حویزی، عبدعلی بن جمعه، مترجم: عقیقی پخشایشی، حدادی، مولایی نورالثقلین، ج ۴، ص ۱۶.

^{۱۰} مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۳۷، ص ۴۲۷

^{۱۱} مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۱۱۶

علم آن حضرت از سه جهت گذشته، حوادث فعلی و آینده گسترش دارد. او از گذشته، آینده و حوادث عصر خود آگاهی کامل و کافی داشت.^{۱۲} علی علیه السلام هم به ظاهر اشیاء و مخلوقات آگاه بود و هم نسبت به باطن و ملکوت آن ها اطلاع کافی و احاطه علمی کامل داشت. مؤید این مطلب، روایات فراوانی است که در این مورد وارد شده است.^{۱۳} حضرت به واسطه استعداد ذاتی، توفیقات و تاییدات الهی و مراقبت و کوشش دائمی، با علوم نبوی رسول اکرم صلی الله علیه و آله اتصال برقرار کرد و تحت تربیت آن حضرت قرار داشت. همان طوری که خود حضرت به این حقیقت چنین اشاره می فرماید: (شما قرب و منزلت مخصوص مرا نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله می دانید). در کودکی مرا در دامن خویش می گذاشت و به سینه اش می چسبانید و در بسترش می خوابانید. بدنم به جسد مبارکش می رسید و از بوی معطر او استفاده می نمودم. لقمه را می جوید و در دهانم می گذاشت. هیچ گاه دروغ از من نشنید. خطا و اشتباهی ندید. من همانند ناقه شتر که دنبال مادرش می رود، از آن حضرت پیروی می کردم. در هر روز دری از علم به رویم می گشود و از اخلاق و آداب نیک چیزی برایم آشکار می کرد. دستور می داد تا از او پیروی کنم. در هر سال مدتی در کوه «حراء» به سر می برد. جز من و خدیجه علیها السلام، کسی آن حضرت را نمی دید. در آن هنگام خانه ای در اسلام تاسیس نشده بود، جز خانه رسول اکرم صلی الله علیه و آله و خدیجه علیها السلام و من سومین فرد آن خانواده بودم. نور وحی و رسالت را مشاهده می کردم و بوی نبوت را استشمام می نمودم.^{۱۴}

از روایات متعدد به دست می آید که یکی از منابع و مدارک علمی آن حضرت، قرآن کریم است. آن حضرت چون از اسرار و رموز کلام الهی اطلاع کامل داشت و با شان نزول، ناسخ و منسوخ، خاص و عام، مطلق و مقید و محکم و متشابه آیات آشنا بود، می توانست احکام و قوانین دین و معارف اسلام را از عمق آن کتاب آسمانی استخراج نماید و در اختیار مسلمانان قرار دهد. آن حضرت در این مورد می فرماید: قرآن را به سخن آورید، ولی قرآن برای شما سخن نمی گوید. من می توانم از آن خبر بدهم. علوم گذشته و آینده در آن کتاب

^{۱۲} کلینی، محمد، اصول کافی، ج ۱، ص ۳۹۳

^{۱۳} مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۱۰۹.

^{۱۴} نهج البلاغه، خطبه ۲۳۴، ص ۸۱۱

من قرار دهی که بازوی مرا بدو قوی گردانی! پس علی را وزیر و برادر من قرار ده و شجاعت را در دل وی افکن و در برابر دشمنش با هیبت گردان و او نخستین کسی است که به من ایمان آورده تصدیق نمود و اولین کسی است که به همراه من خدا را به یکتایی می پرستید.^{۴۰}

قال رسول الله صلى الله عليه وآله: من سره أن يحيى حياتي ويموت مماتي ويسكن جنات عدن التي غرس فيها قضيباً، فليوال علياً وليوال وليه، وليقتد بالأئمة من ولده من بعده، فإنهم عترتي خلقوا من طينتي، وورزقوا فهماً وعلماً، وويل للمكذبين بفضله من امتي، القاطعين فيهم صلتى، لا أنالهم الله شفاعتي.

رسول خدا صلى الله عليه وآله فرمود: هر که خوشحال می شود به زندگی من زنده باشد و به مرگ من بمیرد و ساکن بهشت عدنی شود که درخت آن را پروردگارم غرس نموده، پس بعد از من علی را و دوست او را دوست بدارد و به ائمه بعد از او که از نسل او هستند، اقتدا کند، زیرا ایشان عترت منند که از سرشت من خلق شده اند و فهم و علم روزیشان شده است. وای بر تکذیب کنندگان فضایلشان از امت من و قطع کنندگان رابطه من؛ خداوند شفاعت مرا به ایشان نرساند.^{۴۱}

نتیجه گیری مطالب

- شخصیت منحصر به فرد و ممتاز حضرت علی علیه السلام براساس روایات موجود در منابع اهل سنت از زبان پیامبر اکرم و اصحاب به اثبات رسیده است.
- خلفای سه گانه اهل سنت بسیار اعتراف و گواهی بر حقانیت مولی الموحدين، امام علی علیه السلام

^{۴۰} الحنفی القندوزی، سلیمان بن ابراهیم، ینایع المودة، ص ۷۴.
^{۴۱} همان، ص ۱۵۱.

دارند. وقتی که خلفاء اقرار می‌کنند که او «أَعْلَمُ النَّاسِ»، «أَفْقَهُ النَّاسُ فِي دِينِ اللَّهِ»، «أَقْضَى أَهْلَ الْمَدِينَةِ» است؛ هنگامی که اظهار می‌کنند: بدون او قادر بر حل مشکلی نیستند؛ که او را مولای خود و مولای هر مؤمن و مؤمنه‌ای می‌دانند و اعتراف به صدور حدیث منزلت و حدیث غدیر می‌کنند، آنجا که در قضاوت بین مردم و بیان حکم الهی اشتباه می‌کنند و امیر المؤمنین، علی بن ابی طالب علیه السلام آنها را به اشتباهشان آگاه می‌کند و از خطایی که کرده‌اند باز می‌دارد؛ آن گاه که علی علیه السلام را در مناظره یهود و نصاری به کمک می‌طلبند و خود قادر به پاسخگویی نیستند؛ همه این اعترافها گواه بر حقانیت و علم فراوان امام علی علیه السلام است.

خوش تر آن باشد که وصف دلبران گفته آید در حدیث دیگران

-علی علیه السلام با هیچ گفتار و افکاری نمی‌توان سنجید. این امام همام اقیانوس بی‌کرانی است که دست یافتن بر اعماق ذخایر و گنجینه‌های علم و دانشش کار هیچ شناور و غواصی نیست. اما در عین حال ما انسانهای خاکی که خود را شیعه و تابع آن حضرت می‌دانیم، باید بکوشیم که در پیمودن راه زندگی، این انسان مقدس را که همه دقایق عمرش را با درخشان‌ترین برنامه به پایان برده است درست بشناسیم، تا او و طرز اندیشه و عملشان در روح و روان ما تجسم یابد و ما دائماً از ایشان پیروی کنیم و فضایلش برای ما سرچشمه تولید فضیلتها باشد؛ بر این اساس برای پی بردن به این انسان شگفت‌انگیز و معمای خلقت، از نیروی فکری دیگران استمداد جسته و به وسیله رشته‌های تابنده افکار با این خاور تابناک بیشتر آشنا شد.

-در این گونه نظرها که بسیاری از گذشتگان و معاصران از مذاهب مختلف درباره آن امام بزرگوار اظهار داشته‌اند تنها عظمت و سرافرازی برای صاحبان این نظرهاست که توانسته‌اند هر یک در حد امکان خود، این روح بی‌کران را بشناسند و این فروغ پایدار را با چشم بصیرت خویش بنگرند و به این شعاع آسمانی با دیده اعجاب و حقیقت‌شناسی خیره شوند و با نورافکن عقل و احساسات، مردی نورانی را در خلال تاریخی تاریک و پرحادث جستجو کنند. بر این اساس، دوستداران و ارداتمدان آن حضرت، به شکلهای مختلف خاکساری خویش را نسبت به آستان مقدس و گرامی‌اش اظهار داشته‌اند و قطعاً قطره‌ای از دریای بیکران کرامات و فضایل علمی آن امام همام

را دریافت و بیان کرده‌اند، تا از منظری دیگر بر آن حضرت نگریسته و آن بزرگوار را از زبان دیگران مورد بررسی قرار دهیم.

- علی علیه السلام نور خداست و نور خدا خاموش شدنی نیست و اگر تمام عالم جمع شوند نمی‌توانند آن را خاموش کنند. بسیار تلاش کردند و می‌کنند تا نور او را خاموش کنند، اما روز به روز، این نور پر فروغ‌تر شد و می‌شود، تا جایی که دشمنان قسم خورده حضرتش به آن اعتراف نمودند. «الْفَضْلُ مَا شَهِدَتْ بِهِ الْأَعْدَاءُ؛ فضیلت آن است که دشمنان بر آن گواهی دهند.

فهرست منابع

*قرآن

*نهج البلاغه

-ابو عمر، يوسف بن عبدالله ، جامع بيان العلم، ج ١ ، ص ١١٤ [ص ١٣٧ ، ح ٦٧٣] . الرياض النضرة ،

محب طبري، ج ٢ ، ص ١٩٨ [ج ٣، ص ١٤٧] . ٢٥.

- ابن مغزلي، علي بن محمد، مناقب الامام علي بن ابي طالب، ناشر، المرعشي النجفي، قم

- ابن أبي الحديد، شرح نهج البلاغه، محقق / مصحح: ابراهيم، محمد ابوالفضل، مكتبة آية الله

المرعشي النجفي، قم، چاپ اول، ج ١٩، ١٤٠٤ هـ ق.

-ابن كثير، تفسير ابن كثير، محقق: محمد حسين شمس الدين، بيروت، ناشر: دار الكتب العلمية،

جلد ٤، ١٤١٩ هـ ق.

- ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، ج ١٣، ماده سن. بيروت، ١٣٧٥.

-احمد بن حنبل، فضائل الصحابه، ج ٢، ص ٦٤٦ جامعة ام القرى، چاپ اول، مکه، ١٤٠٣ق.، ٢ جلد .

ناشر: دار الكتب العلمية - بيروت ١٤١٥ هـ ٢٨

حاکم حسکانی، شواهد التنزيل، ج ١، ص ٢٩

-حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله، المستدرک علی الصحیحین، لبنان-بیروت، ناشر،المکتبة العصریه.

١٤٢٠ هـ ق.

حویزی، عبدعلی بن جمعه، مترجم: عقیقی بخشایشی، حدادی، مولایی نورالثقلین، ج ٤، ص ١٦، چاپ: ١ . ناشر:

نوید اسلام، موسسه انتشاراتی کتاب عقیق ١٣٩٠

- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات راغب، دمشق: دارالقلم؛ بيروت: الدارالشامیه، ١٤١٦ق.

-عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ناشر، امیر کبیر، ١٣٣٢

- سیوطی، جلال الدین، اللئالی سیوطی، ناشر: منشورات المنظمه الاسلامیه للتربیه و العل، ج ١،

١٩٩٥م.

-حاکم حسانی، ابوالقاسم عبیدالله بن عبدالله ، **شواهد التنزیل حسانی**، ج ۱ ناشر :مجمع احیاء

الثقافه الاسلامیه، ج ۱. ۱۳۶۹.

-قندوزی، سلیمان بن ابراهیم، **ینابیع الموده** ناشر: دار الاسوه للطباعه والنشر المطبوعه: اسوه ۱۸، ج ۱.

-طبری، أبو جعفر، **تهذیب الآثار**، مخطوط، ترکیه، کتابخانه شیراغا، ص ۱۰۵، شماره ۱۷۳.

-کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، ترجمه، صادق حسن زاده. تهران ، ناشر : ، قائم آل محمد، ج ۱،

۱۳۸۵.

-مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، بیروت، ناشر :دار احیاء التراث العربی، ج ۲۶.

- مفید، محمد بن محمد، **ارشاد مفید**، قم، مترجم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث، جلد

۱، باب ۲.

-میر شریف، ایچی، **شرح مواقف**، افست قم، ناشر: الشریف الرضی، ج ۱،